

др Миодраг Орлић,
ванредни професор Правног факултета у Београду

СКИЦА ЗА ОДРЕБИВАЊЕ ПОЈМА ПРАВА РАСПОЛАГАЊА У ДРУШТВЕНОЈ СВОЈИНИ

Када бисмо у нашој правној теорији потражили какво се значење придаје термину „право располагања у друштвеној својини“ добијени резултат не би био баш охрабрујући. Одговора на то питање је много, а сагласности мало. Понекад се може стећи утисак да је већи део неспоразума у овим расправама термилошке природе. Такође се може запазити да се у неким теоријским радовима, па и у неким законским текстовима одступа од значења, за која би се иначе са доста основа могло сматрати да представљају општеусвојену и неспорну конвенцију.

Појам располагања у општој правној теорији у нас одређује се углавном на три начина. Према једном становишту које се ослања на уобичајено поимање, располагање представља једно од овлашћења унутар права својине⁽¹⁾. Према другом схватању, овлашћење правног располагања треба одвојити од права својине⁽²⁾, а према трећем, располагање представља најбитнији елемент на који се у ствари може свести појам својине⁽³⁾. У расправама о праву располагања у друштвеној својини могу се уочити утицаји поменутих схватања, али и низ других од којих нека представљају само варијације наведених мишљења, док друга означавају негацију располагања као субјективног права⁽⁴⁾.

У немогућности да подробније размотримо целовит појам и његова обележја, изложићемо само скицу за његово одређивање.

Изгледа да се право располагања може одредити као право друштвених правних лица које садржи имовинска овлашћења у односу на средства у друштвеној својини⁽⁵⁾. Тако одређено право располагања пред-

(1) У овом смислу говори о праву располагања професор О. Станковић. Видети: Станковић — Орлић, *Стварно право*, стр. 85—86; слично: А. Гамс, *Основи Стварног права*, 6. изд., Београд 1971; Ч. Рајачић, *Стварно право*, Загреб 1956. стр. 39.

(2) С. Живадиновић, *Право располагања и својина*, Београд 1938. стр. 26 passim.

(3) Р. Лукић, *Друштвена својина и самуправљање*, Београд 1964, стр. 9.

(4) Видети о овим схватањима Љ. Буровић, *Права и обавезе друштвених правних лица на средствима у друштвеној својини*, Београд 1979. стр. 184 и даље; М. Стојанов, *Право располагања друштвеним средствима у југословенској правној теорији*, „Правна мисао“, бр. 1—2/1984. стр. 63. и даље.

(5) У овом смислу: Љ. Буровић, *op. cit.*, стр. 228. и даље; А. Грунчев, *Грађанско право, Стварно право*, Скопје 1976. стр. 89. и даље; мање категорично: Б. Јовановић, *Привредни промет ствари у друштвеној својини*, „Правни живот“, бр. 2/1978. стр. 53, супротно (у смислу тврђења да право располагања није субјективно право), М. Ведриш, *Право располагања као овлашћење у промету средствима организација удруженог рада*, „Привреда и право“ бр. 9/1975. стр. 16 и даље; М. Ведриш, *Права у погледу управљања, кориштења и располагања друштвеним средствима и имовинска одговорност друштвено-правних особа*, „Наша законитост“, бр. 5/1976. стр. 37; М. Ведриш, *Права и обавезе субјеката удруженог*

ставља дакле имовинско право⁽⁴⁾ организација удруженог рада и других друштвених правних лица и састоји се из више овлашћења која су побројана у Закону о удруженом раду и у другим законима⁽⁵⁾. Додуше назив „право располагања“ није употребљен увек у истом значењу и због тога се могу појавити разлике у тумачењу овог појма.

У Закону о удруженом раду право располагања одређено је као свежањ овлашћења које има друштвено правно лице у управном промету⁽⁶⁾. Друштвено правно лице овлашћено је да пренесе друштвено средство на друго друштвено правно лице, да од сопственика прибави ствар која тако прелази у друштвену својину, да отуђи друштвено средство које на тај начин из друштвене својине прелази у својину појединца, да да ствар на привремено коришћење, да замени једно друштвено средство за друго (или за ствар која је до тада била у својини појединца) и да на други начин располаже друштвеним средством⁽⁷⁾. Слично набрајање наилазимо и у неким другим законима. Тако се, на пример, у закону о поморској и унутрашњој пловидби наводи да право располагања садржи ова овлашћења: да се брод пренесе на друго друштвено правно лице уз накнаду или без накнаде, да се брод отуђи из друштвене својине и уз накнаду постане предмет права својине, да се заснује уговорно заложно право на броду (хипотека), да се пренесе или напуштањем отуђи брод у корист осигурача, да се закључи уговор о пловидбеном послу и о закону⁽⁸⁾.

Висина наведених овлашћења доиста улази у оно што се у правној теорији назива правно располагање, те отуда употребљени назив одговара садржини овлашћења⁽⁹⁾. Међутим, закључивање уговора или самоуправног споразума о давању на привремено коришћење (о чему се говори у члану 243. Закона о удруженом раду) или закључивање уговора о закупу брода или о пловидбеном послу не би се могли једноставно и без потанког разматрања уврстити у акте располагања. У појединим случајевима овде би пре била реч о коришћењу друштвеног средства (акти управљања) него о располагању. Отуда се кад је реч о овим случајевима, право располагања простире и изван оквира на које његов назив упућује и захтева и област коришћења ствари у друштвеној својини.

Право располагања омогућава правни промет између друштвених правних лица и између друштвених правних лица на једној страни и сопственика на другој страни. Наиме, право располагања се може вр-

рада у погледу коришћења, управљања и располагања друштвеним средствима, „Наша законитост“, бр. 6—7/1977, стр. 76. и даље; Ведриси — Кларић, *Основе имовинског права*, 4. изд., Загреб 1983, стр. 278. и даље; А. Стојановић, *Друштвена својина*, одредница у књизи *Енциклопедија имовинског права и права удруженог рада*, Београд, 1978, том I, стр. 270.

(6) Супротно: А. Финжгар, *Друштвена својина у нацрту Закона о удруженом раду*, „Самоуправно право“, бр. 3/1976, стр. 6.

(7) Закон о удруженом раду „Службени лист СФРЈ“, бр. 53/1976, члан 243. и даље; Закон о облигационим односима, „Службени лист СФРЈ“, број 29/1978, чл. 3, 5, 174, 454, 540, 551, 552, 557, 713. Закона о поморској и унутрашњој пловидби, „Службени лист СФРЈ“, број 22/1977, члан 188. и даље; Закон о облигационим и основним материјално-правним односима у ваздушној пловидби „Службени лист СФРЈ“, број 22/1977, чл. 170, 173. и даље; Закон о извршеном поступку, „Службени лист СФРЈ“, број 20/1978, чл. 188, 190, 191, 192. и даље; Закон о санацији и престанку организација удруженог рада, „Службени лист СФРЈ“, бр. 41/1980, чл. 143. и 144. Закон о правима и дужностима савезних органа у погледу средстава у друштвеној својини која они користе, „Службени лист СФРЈ“, број 56/1980, чл. 1. и даље.

(8) Закон о удруженом раду, чл. 242—243.

(9) *Ibid.*, чл. 243. став 2.

(10) Закон о поморској и унутрашњој пловидби, чл. 188; Упоредити Закон о облигационим и основним материјално-правним односима у ваздушној пловидби, чл. 173.

(11) Супротно: Б. Сајовић, *Temelji družbenolastinskih in premoženjskih razmerij*, Ljubljana 1981, стр. 113.

штити на два начина: друштвено правно лице може отуђити једно друштвено средство појединцу (или неком грађанскоправном тицу) или га може пренети другом друштвеном правном лицу.

Отуђење друштвеног средства представља акт располагања којим ствар из друштвене својине прелази у област права својине. Управо због тога овај облик правног промета може да буде подвргнут бројним ограничењима, више него што је то случај у обрнутом примеру (када ствар на којој је до тада постојало право својине прелази у друштвену својину) или са облицима правног промета унутар друштвене својине. Међутим и поред ових ограничења и отуђење друштвеног средства има сва битна обележја правног промета. Узмимо за пример уговор о продаји. Према закону о облигационим односима друштвено-правно лице се као продавац обавезује да ствар коју продаје преда купцу тако да купац стекне право својине⁽¹²⁾. Отуда, када друштвеноправно лице прода једну ствар појединцу и преда му је у државину (или, кад је реч о непокретној ствари, дозволи упис у земљишну књигу) постоје потребне чињенице за прибављање права својине, ако је испуњен још један услов који је овде од пресудне важности. Наиме, купац ће стећи право својине на основу уговора о продаји са друштвеним правним лицем и друштвена својина ће престати да постоји (у погледу те ствари) само ако је продавац имао право располагања. То значи да купац може постати сопственик само ако своје право изводи од оног друштвеног правног лица које је овлашћено да ствар прода, а не од било ког друштвеног правног лица. А међу друштвеним правним лицима овлашћено је да прода ствар и да је тако отуђи из друштвене својине, само оно које има право располагања том стварју.

Претпоставимо сада да је појединац купио ствар, (на пример аутомобил) од неовлашћеног друштвеног правног лица. Ово лице које се иначе бави продајом таквих ствари, појављује се као продавац, иако нема право располагања. У том случају, очевидно је да купац не може стећи право својине, иако су испуњени сви остали услови: уговор је пуноважно закључен, подобан је за стицање права својине, извршена је предаја итд. Чињеница што друштвеноправно лице које се појављује као продавац нема право располагања (а није ни у могућности да га накнадно прибави) утиче на то да купац није у стању да прибави право својине непосредно на основу уговора, нити може да га стекне одржајем⁽¹³⁾. Када би под наведеним околностима појединац купио покретну ствар од другог појединца (који није овлашћен да је прода, зато што нема право својине) он би као купац ипак могао да прибави право својине по правилима која важе за стицање својине од невласника или по правилима која важе за одржај⁽¹⁴⁾.

Наведена излагања показују нам да је овлашћеност друштвеноправног лица да ствар отуђи, услов за стицање права својине на страни купца и да отуда купац своје право својине извлачи из права располагања које има продавац. Јер, ако под осталим једнаким условима купац не може прибавити право својине, зато што друштвено правно лице као продавац нема право располагања, онда је очевидно да када купац при-

(12) Закон о облигационим односима, чл. 454, став 1.

(13) Закон о основним својинско-правним односима, чл. 29.

(14) Закон о основним својинско-правним односима, члан 31, 28.

бавља право својине, прибавља га на основу тога што продавац има право располагања. Право својине купца изводи се из права располагања продавца.

Може се наравно рећи, да право располагања и право својине нису истоветна права, права са истоветном садржином. И нису. То је неоспорно. Али нам наведена анализа показује да купац постаје сопственик, уколико је продавац имао право располагања и зато што је имао то право. Право својине следбеника заснива се на праву располагања претходника. Ту додуше не постоји преношење укупне садржине права, али постоји преношење овлашћења правног располагања. После прибављања права својине, купац може располагати аутомобилом и продати га са своје стране другом лицу.

У нашој правној теорији изнето је схватање да се не може говорити о преносу права у случају када друштвено правно лице продаје неку ствар⁽¹⁵⁾. Према поборницима овог схватања, организација удруженог рада (а то важи и за остала друштвена правна лица) нема субјективно право на ствар и отуда она и не може пренети никакво право на купца. И зато се у случају када се продаје друштвено средство може говорити само о економском промету⁽¹⁶⁾.

Указујући на један стварни проблем, а он се састоји у томе што, када се једна ствар преноси из друштвене својине у својину појединца и обрнуто, из својине појединца у друштвену својину, право претходника и право следбеника нису истоветни (јер се друштвена својина и право својине разликују у многим обележјима) поборници овог схватања иду предалеко када сматрају да због тога нема више уопште правног промета, него да се ствари преносе само фактички, у економском промету, као и када сматрају да купац у овом случају не изводи своје право из права свог претходника, другим речима да купац не стиче право деривативним путем.

Ово схватање, најпре, противречи тексту самог Закона о удруженом раду. Наиме у Закону се изречно наводи да су друштвена средства у правном промету⁽¹⁷⁾, и помињу се разни облици које овај промет може имати. Затим, и то је за наше разматрање битно, чињеница да између права претходника и права следбеника нема истоветности, не значи да се међу њима не обавља правни промет. За правни промет и деривацију је битно да правни следбеник изводи своје право из права свога претходника (а то значи да купац своје право заснива на чињеници што је продавац имао такво право којим је располагао стварју). И најзад, за деривацију права није битно да својина купца и својина продавца буде правно регулисана на потпуно истоветан начин, да би се уговор о продаји могао закључити и извршити. Правни режим својине у социјалистичким и капиталистичким земљама је различит, али то ниуколико не спречава могућност да се на основу уговора о продаји пре-

(15) Ведрш — Кларић, *Основе имовинских права*, стр. 279; У истом смислу Д. Стојановић, *Друштвена својина*, *Енциклопедија имовинског права и права удруженог рада*, том I, стр. 270.

(16) „Према томе, читав је промет у основни замисљен искључиво као економски промет добара и услуга, економски промет који се врши и обавља искључиво правним инструментима“. Ведрш — Кларић, *оп. cit.*, стр. 279; супротно: В. Јовановић, *Привредни промет као вид правног промета*, „Правни живот“, бр. 2/1978. стр. 53.

(17) *Закон о удруженом раду*, чл. 242. ст. 1.

носи право својине са социјалистичких предузећа на капиталистичка и обрнуто, с тим што је после стицања на основу уговора садржана права својине, она уређена и њени оквири одређени у складу са законодавством сваке поједине земље.

dr Miodrag Orlić,
associate professor of the Faculty of Law in Belgrade

BRIEF OUTLINE FOR DETERMINING THE NOTION OF RIGHT OF DISPOSAL IN THE SPHERE OF SOCIAL OWNERSHIP

Summary

The right of disposal in the sphere of social ownership may be determined as a right of the social artificial persons containing property law authorities in relation to the means in social ownership. The term »right of disposal« is not used always in the same meaning in the legal texts. However, they all conceive the right of disposal as a basic property law right which may be of wider or narrower scope.

The right of disposal makes possible legal transactions between the social artificial persons and between these and the individuals (i. e. physical persons). Namely, the right of disposal may be effected in two ways, i. e.: a social artificial person may transfer the socially-owned means to an individual, or it may transfer it to another social artificial person.

dr Miodrag Orlić,
professeur à la Faculté de droit de Belgrade

ESQUISSE POUR LA DETERMINATION DE LA NOTION DU DROIT DE DISPOSITION DANS LA PROPRIÉTÉ SOCIALE

Résumé

Le droit de disposition dans la propriété sociale peut être défini comme droit des personnes morales sociales contenu dans la procuration de propriété, par rapport aux moyens qui sont en propriété sociale. Dans les textes de loi, le terme »droit de disposition« n'est pas toujours employé dans une même signification. Néanmoins dans tous ces textes le droit de disposition est compris comme droit élémentaire de propriété qui a tantôt une signification plus étroite, tantôt plus large.

Le droit de disposition permet un trafic juridique parmi les personnes juridiques sociales et entre les personnes juridiques et les personnes physiques d'autre part. A savoir, le droit de disposition peut être assumé de deux manières: la personne juridique sociale peut vendre un bien social à un particulier ou bien le transmettre à une autre personne juridique sociale.